

«La meva professió, en canvi, és de ser Joan Fuster»

Antoni Furió*
Universitat de València

Rebut 9 octubre 2022 · Acceptat 9 febrer 2023

RESUM

L'article proposa una aproximació a la figura, l'obra i la significació alhora literària i política de Joan Fuster en el centenari del seu naixement i els trenta anys de la seva mort. Joan Fuster, l'assagista en català més important del segle xx, de la mateixa estirp que Eugeni d'Ors i Josep Pla, és una personalitat polièdrica, amb moltes cares: home de lletres, intel·lectual civil, poeta, erudit, crític literari, historiador de la literatura i la cultura, traductor, editor, columnista a la premsa, pensador, referent cívic, activista cultural i polític, pare de la pàtria... L'article fa també un ràpid repàs de la trajectòria literària i pública de l'escriptor, des de les circumstàncies biogràfiques i històriques de la seva incorporació a la literatura i la cultura catalanes fins a la vigència de la seva producció literària i de les seves propostes polítiques.

Paraules clau: Joan Fuster, assaig, literatura catalana, Sueca, centenari

Molts de vostès hauran identificat el fragment que dona títol a la meua conferència (28 de setembre de 2022, Institut d'Estudis Catalans). És la mitja part d'un aforisme, recollit a *Consells, proverbis i insolències*, un dels llibres més emblemàtics de Joan Fuster, publicat el 1968, i que, sencer, diu així: «Hi ha qui és advocat, o mestre, o polític, o bisbe, o poeta, o pagès. La meua professió, en canvi, és de ser Joan Fuster.»¹ Quina és la professió de ser Joan Fuster? Qui va ser Joan Fuster, del naixement del qual farà enguany, el 23 de novembre, cent anys, i per la qual raó l'Institut d'Estudis Catalans i la Institució de les Lletres Catalanes han organitzat aquesta jornada acadèmica que avui celebrem? Bé és veritat que hauria pogut començar amb una altra sentència d'intenció semblant: «Ja coneixeu el cèlebre aforisme grec: Joan Fuster és la mesura de totes les coses.»² Qui va ser, repeteixo la pregunta, Joan Fuster, la figura que ens congrega avui ací i l'autor d'aquestes dues clares afirmacions de la pròpia individualitat? Una ullada al programa de la jornada d'avui o a les moltes pàgines que s'han escrit i publicat sobre la seva figura i la seva obra ens confirmarà que era una personalitat polièdrica, amb moltes cares, que els estudiosos i els crítics comparen i fins i tot enfronten les unes amb les altres, convençuts que la seva tria és la correcta i que les altres dimensions no sols són menors, supletòries —que Fuster havia de fer perquè no hi havia ningú més que les pogués

fer—, sinó que obstaculitzaren o impediren que hagués donat més en aquell camp concret, sigui la literatura, l'erudició, el pensament o la política.

Fuster era un home de lletres, autor, poeta, assagista, erudit, crític literari, historiador de la literatura i la cultura, traductor, editor, columnista d'opinió, pensador, referent cívic, activista cultural i polític, pare de la pàtria, membre de l'Institut d'Estudis Catalans... Amb motiu de la commemoració del centenari —però també des de fa ja algun temps, sobretot després de la seva mort, ara fa ja trenta anys—, hi ha qui insisteix en la idea que la dimensió política de la seva obra n'ha eclipsat —i perjudicat— la dimensió estrictament literària i n'ha dificultat la recepció. El Fuster polític —o, pitjor encara, l'activista— hauria desfigurat i fins i tot empetitit el Fuster escriptor, un escriptor de totes totes sobredimensionat, i no tant per la seva talla literària com per la seva projecció política, per la seva condició de pare la pàtria.

L'any passat mateix, Valentí Puig, en el llibre *Dioses de época, 1993-2006*, publicat per Destino, hi expressava sense embuts el seu desdeny: «Joan Fuster, una de las figuras más sobrealoradas de la cultura catalana, en no poca parte porque había sido un apóstol del pancatalanismo.»³ I no és l'únic que ho creu o que ho diu. Alguns estan convençuts que la notorietat indeguda de Fuster es deu a raons extraliteràries, i que no és en la literatura, ni tampoc en el pensament, on hem de cercar l'excel·lència de l'escriptor. Javier de Lucas, professor de filosofia del dret i de filosofia política a la Universitat de València i senador a Madrid pel PSOE, dolgut encara pel títol que Joan Fuster va posar al seu llibre

* **Adreça de contacte:** Antoni Furió. Departament d'Història Medieval i Ciències i Tècniques Historiogràfiques, Universitat de València.
E-mail: antoni.furio@uv.es

Contra Unamuno y los demás,⁴ publicat el 1975, escrivia a començaments d'any en un article a *La Vanguardia*, un article, tot cal dir-ho, preventiu contra els previsibles excessos adulatoris de l'Any Fuster —dic preventiu perquè l'article és de la primera setmana de gener de 2022, quan encara ni havia començat l'any—: «Fuster carece de estatura filosòfica.»⁵ Fuster, com a molt, estaria a l'alçada de Josep Pla o d'Eugeni d'Ors, però «a años luz» d'Unamuno, per no dir de tots els altres pensadors amb els quals se l'ha parangonat, de Bertrand Russell a Albert Camus i Jürgen Habermas. Em sembla que l'única que va anar, mig en broma, mig seriosament, en aquesta direcció va ser Montserrat Roig, gran amiga de Fuster, que en un reportatge a la revista *Destino* el 1972 el presentava com «un Diderot de pueblo».⁶ No hi havia cap delictes en la definició. Ni cap intenció de comparar-lo hiperbòlicament amb el *philosophe* francès, però el paral·lisme estava ben trobat, tot i les diferències entre ambdós. I en la mateixa línia em sembla que anaven les altres correlacions. No tant en la d'igualar autors molt diferents, en talla i projecció, com en el seu paper d'intel·lectuals civils que havien intervingut en el debat públic. I això, a Fuster, tot i «ca-recer de estatura filosòfica», no se li pot negar.

«El pensar filosòfic», continuava un malhumorat i desdenyós De Lucas, «es algo muy distinto de la agudeza periodística e incluso de la habilidad para el ensayo», i, en conseqüència, no hauria d'haver-hi dubte sobre la inferioritat del «tipo de escepticismo y —digámoslo así— cierto epicureísmo mediterráneo de Fuster, frente a un pensamiento [el d'Unamuno] que profundizó en la exigente angustia existencial de sello kierkegaardiano». Una desqualificació darrere l'altra per tal d'anar preparant i fer entrar millor l'apoteosi final, directa i descarnada: «Y si se trata de sacar varas de medir sobre profundidad filosófica, dejémosnos de frivolidades: no hay comparación posible [amb Unamuno], entre otras cosas porque creo que Fuster no aspiraba (no habría podido) a la tarea filosófica.»⁷ No sé si no hauria pogut —conjectura o judici de valors que deixa al descobert la malvolença que li té el professor De Lucas—, però sí que sé que no el temptava. I, en tot cas, no hi seria de més dir que es van fer dues tesis doctorals sobre la relació de Fuster amb la filosofia: la d'Antoni Riera sobre *La raó moral de Joan Fuster*, publicada el 1993,⁸ i la de Júlia Blasco, que no arribà a llegir-se, però de la qual es van editar les gravacions que van servir de base a l'estudi amb el títol de *Joan Fuster: converses filosòfiques*, publicat el 2012.⁹

Probablement, el detonant de la malvolença és el llibre a què m'he referit abans, que inclou l'article «El caso de don Miguel», un text de mitja pàgina de diari, publicat inicialment a *La Vanguardia* el 1971.¹⁰ Posats a enfrontar Fuster i Unamuno, hauria estat preferible que hagués tingut també en compte els altres textos que l'escriptor de Sueca dedicà al rector de la Universitat de Salamanca, no sempre en vena irònica: en particular, «Maragall i Unamuno, cara a cara», publicat a *Pont Blau* el 1953¹¹ i incorporat després al llibre *Les originalitats*, del 1955.¹² En tot cas, això és cert, el racionalisme crític i il·lustrat de Joan Fuster l'apartava de la filosofia agònica i irracionalista,

premoderna, de don Miguel. No crec que ningú aprofités l'avinentesa del centenari d'Unamuno per a advertir, ja des del primer dia, contra el risc de sacralitzar l'escriptor i filòsof espanyol, o per deixar caure que la seva obra i la seva estatura intel·lectual estan sobredimensionades. Ningú no ho hauria entès, entre altres raons perquè Unamuno és ja història, pura arqueologia (i si no, pitjor encara), més enllà del mal i del bé. I Fuster, en canvi, continua ben viu, i per això rep de valent pels pecats propis i pels que s'han comès després, inclòs el Procés.

Això els serveix, als uns, per a passar de puntetes pel vessant polític de l'escriptor i de la seva obra, reivindicant-ne només la qualitat literària, pretesament deslluïda pels seus plantejaments polítics. I als altres, per a qüestionar-ne fins i tot les virtuts literàries, que el situarien molt per sota del lloc on se l'ha volgut col·locar, més per la seva significació política que no pels seus mèrits en el camp de la literatura i de la cultura; sobretot, en comparació, per exemple, amb escriptors i pensadors de la cultura espanyola. Per què comparar Fuster amb Unamuno, o amb qui sigui, si no amb la intenció de menystenir el primer i la llengua i la cultura que representa? És evident, encara que no sempre es reconegui, que darrere d'aquesta mena d'atacs i comparacions interessades hi ha, igualment, una clara i indubtable intencionalitat política.

En un cas, la d'escamotejar l'ideari polític de l'escriptor, i en particular el seu posicionament respecte de la qüestió nacional i el futur compartit dels Països Catalans, per no dir la noció mateixa de Països Catalans, que tant de mal hauria fet no sols a la recepció de la seva obra literària, sinó també a l'obra literària mateixa. I, en l'altre, la d'impugnar la literatura i la cultura catalanes impugnant Fuster: si Fuster, l'assagista català més important del segle xx, no dona la talla com a escriptor (i menys encara com a pensador) és que la literatura i la cultura catalanes no donen la talla ni com a literatura ni com a cultura. Una literatura i una cultura domèstiques, d'anar per casa, pròpies de cultures subalternes i apropiades per a innòcues celebracions festives (com els Jocs Florals, l'Any Fuster o tots els Anys que les institucions catalanes vulguin dedicar a un escriptor o altre), però no, de cap manera, de la literatura i la cultura en majúscules, que a València, com a Madrid, Sevilla i Barcelona, és només la que s'expressa en castellà.

Joan Fuster, i començo a contestar les preguntes que feia a l'inici de la meua intervenció, és, abans que res i per damunt de tot, un escriptor. Però un escriptor en català —encara que, per les condicions sociopolítiques de l'època, bona part de la seva obra, i singularment la publicada en la premsa periòdica, aparegué originàriament en castellà—,¹³ i això, la condició de ser un escriptor en català, li confereix, ja des del principi, una connotació política. Primer, perquè escriu en una llengua prohibida i, quan s'atenua la proscripció, assetjada per la dictadura franquista i, ja durant la democràcia, pel que continua havent de franquista en les estructures profundes de l'Estat —el *deep state*. Després, perquè no té un estat al darrere —ni tan sols un estat federal o un que es reconegui com a plurinacio-

nal— que la defensi d'aquest assetjament estructural i dels atacs que pateix contínuament i que n'acceleren l'extinció. Passar de la literatura a la política, en un escriptor en català havia de ser, com ho continua sent ara, un pas «natural», instintiu i alhora lògic, en ser conscient dels problemes extraliteraris que amenaçaven, i continuen amenaçant, la viabilitat de la seva llengua com a vehicle de cultura i d'expressió literària, i fins i tot la seva pròpia supervivència i la de la cultura i la societat que es manifesten a través seu.¹⁴

La dimensió política de l'obra de Joan Fuster rau precisament a salvaguardar i refermar la utilitat del català com a vehicle literari i la supervivència i la continuïtat de la cultura catalana —de la cultura que s'expressa en català i, per tant, també la valenciana— en uns temps de canvis econòmics, socials i polítics —i també culturals— accelerats, com van ser els de la segona meitat del segle xx.

Escriptor, sí. Un gran assagista. De l'estirp d'Eugeni d'Ors i de Josep Pla, a qui tant va admirar i que tant el van influir. En la forma —la prosa intel·ligent, l'adjectiu just— i en la intenció: la modernitat, la voluntat modernitzadora, europeïsta, del país i la seva cultura. Joan Fuster és un gegant de la literatura d'idees, de l'observació intel·ligent de la realitat política i social, i de la cultura, del seu temps, del pensament crític del segle xx, que projecta una ombra allargada al segle xxi. Com diu Gustau Muñoz en un article publicat enguany a *L'Espill*, la revista que va fundar Fuster i que ara codirigim Gustau i jo, l'obra de Fuster és un oceà de suggestions, de pàgines brillants i incisives. I que han resistit molt bé el pas del temps: «Centenars de pàgines seves, literalment, s'aguanten i provoquen, encara, la reflexió, el somriure, la guspira necessària per activar les neurones, el plaer de la intel·ligència...»¹⁵

Joan Fuster és també un gran escriptor europeu i universal, en la tradició humanista que va d'Erasme de Rotterdam i Michel de Montaigne als il·lustrats francesos del segle de les llums, Voltaire i Diderot, a Bertrand Russell, Albert Camus i Jean-Paul Sartre, ja al segle xx. Un heterodox, un dissident, com molts dels que ell mateix va estudiar, que per a moltes generacions de valencians va ser també un *maître-à-penser*, un intel·lectual compromès amb els problemes del seu temps i del seu país. D'on va sorgir —i quines causes n'expliquen l'aparició— aquest immens escriptor que el 1968, quan encara només tenia 45 anys, va publicar el primer volum de les seves obres completes en una col·lecció de clàssics catalans del segle xx? Ell mateix ho justificava, no sense aprensíó i una modèstia relativa, ufana, en la introducció del llibre:

Una de les coses pitjors que podien passar-me en aquesta vida —vida literària, vull dir— era veure'm qualificat de «clàssic». L'epítet em feia angúnia: resulta lleugerament mortuori, pedant i no sé si fins i tot una mica injuriós. I heus ací que ara me'l trobo al damunt. L'etiqueta no passa de ser una simple argúcia comercial, és clar. Els editors pensen que una col·lecció d'Obres Completes aconseguirà vendre's amb més facilitat si confereixen el títol solemne de «clàssics» als autors amb qui han tingut

la sort o la innocència de firmar un contracte. Potser s'equivoquen. En tot cas, els pobres lletraferits que ens limitem a suportar les conseqüències de la maniobra no mereixem ser acusats de petulància. I encara, el risc de petulància seria mínim: l'apellatiu de «clàssic» que se'ns aplica ve corregit per dos atenuants ben explícits, «català» i «del segle xx». Sospito que un «clàssic català del segle xx» deu ser una racció ben mòdica de «clàssic». Deixem-ho córrer, doncs.¹⁶

Per a molts, fins i tot per als qui el conegueren de prop, Fuster és un cas insòlit, difícil d'explicar. Ja quan va publicar el seu primer article el 1944, als 22 anys, una valoració crítica titulada «Vint-i-cinc anys de poesia valenciana»,¹⁷ deixà desconcertada la vella generació literària supervivent de la guerra i de la desfeta pel seu domini de l'idioma i per la seva prosa exigent, fins al punt que Carles Salvador dubtava si no es tractava d'un pseudònim: «Joan Fuster, crítico y poeta valenciano desconocido personalmente por nosotros, es ya un escritor maduro y hasta sospechamos, dada la manera de aparecer los luceros de nuestro cielo literario, que J. Fuster no sea un nombre de pila sino la vulgaridad de un pseudónimo.»¹⁸ «Dada la manera de aparecer los luceros», és a dir: molt de tard en tard, rarament, i no de manera sobtada, abrupta. Eren quatre gats, els escriptors en català en la València derrotada i grisa de la postguerra immediata, i ni tan sols es coneixien entre ells. I l'aparició de cada nou lletraferit era saludada com un miracle.

Per la seva part, el periodista i polític Vicent Ventura, gran amic de Fuster, l'explicava com una xamba genètica.¹⁹ No nego les mutacions, els atzars genètics. Sense ells, no seríem on som. Potser encara seríem dalt dels arbres o tractant d'assolir la posició erecta a la sabana. Però, al meu parer, les causes són unes altres. Tant biològiques o biogràfiques com culturals, històriques. Sueca, el pare i els llibres. A Sueca, on va nàixer Joan Fuster el 1922, ara fa cent anys, només parlaven en castellà el jutge de primera instància, la dotació de la Guàrdia Civil, les monges de l'asil d'ancians i els mestres d'escola a l'escola, no al carrer. Era una població molt polaritzada socialment, on la majoria eren jornaleros agrícoles immigrants,²⁰ atrets per les possibilitats de treball que oferia el cultiu de l'arròs, entre ells la pròpia família de Fuster.²¹ Però el pare de l'escriptor, Joan Baptista Fuster, va desertar del camp, va estudiar arts i oficis i, al contrari que els jornaleros, que eren tots anarquistes, es va fer carlí. De dretes i carlí, com la majoria dels rics propietaris de la localitat, que el 1899 compraren per a aquesta el títol de ciutat a la reina regent Maria Cristina d'Habsburg. Això tingué importants conseqüències per al fill. Pogué freqüentar el casino carlí, on es duia a terme una intensa activitat recreativa i social, però també cultural, amb lectures de poemes, concerts de música i la representació regular d'obres de teatre, moltes de les quals en vernacle. També pogué alternar i fer-se amic amb els fills dels rics, dels grans propietaris agrícoles. I, sobretot, pogué estudiar en el mateix col·legi que ells, el Centro Politécnico, perquè el pare hi era mestre de dibuix.²²

Val a dir que a Sueca hi havia una doble tradició literària. L'una més culta i refinada, catòlica i conservadora, que s'expressava en un català correctíssim, però arcaïtzant, molt lluny de la llengua parlada al carrer. I l'altra més popular i festiva, republicana i farcida intencionadament de castellanismes per tal d'accentuar-ne l'efecte còmic. El primer contacte de Fuster amb el català com a llengua literària i de cultura degué tenir lloc al casino carlí, en la segona meitat dels anys vint i principis del trenta. Amb la República, les conviccions polítiques es radicalitzaren i el tradicionalisme conservador dels pares carlins ja no resultava suficient ni atractiu per als fills.

Dels dos fills del cap dels carlins a Sueca, l'un, Josep Garcia Messeguer, seria el fundador de Falange a Sueca, mentre que l'altre, Ramon Garcia Messeguer, ho seria del Partit Comunista. El gran, Josep, va escriure un acte sacramental, *Magdala*,²³ inspirat en Maria Magdalena, en un català encarcerat i segurament difícil d'entendre per l'audiència i amb música de Marià Martí, que va ser estrenat al Saló Joventut Tradicionalista de Sueca el 23 de març de 1935. I estic segur que abans que fos assassinat, el desembre de 1936, als 36 anys, va influir en el jove Joan Fuster, que no devia tenir més de dotze o tretze anys. Ho dedueixo perquè el setembre de 1939, cinc mesos després d'acabada la guerra, Joan Fuster i el seu amic Fermí Cortés, de 16 i 15 anys, respectivament, demanaren l'ingrés com a socis de Lo Rat Penat, a València.

Era impossible que s'haguessin fet valencianistes en aquells cinc mesos, i durant els tres anys anteriors, és a dir, durant la guerra i amb el pare pres en un camp de concentració, no hi havia hagut un ambient propici per al valencianisme conservador. El desvetllament d'aquells dos joves valencianistes a la llengua i la cultura dels valencians deu haver estat anterior, abans de la guerra. De fet, es conserven versos en català de Fermí Cortés escrits l'any 1938, laudatoris del general Franco.²⁴ Escriure versos era una afició que compartien tots els amics, nascuts i formats en un entorn conservador i dretà. La diferència és que des del primer moment Fuster i Cortés escrivien els seus en català, i en un català correcte, fabrià.

He parlat de Sueca, del pare i de l'entorn social i cultural. El tercer factor que explica Fuster són els llibres, les lectures. Un altre aforisme de l'escriptor, recollit igualment a *Consells, proverbis i insolències*, diu: «Els llibres no supleixen la vida, però la vida no supleix els llibres.» L'escriptor en valencià es va fer valencianista i catalanista llegint els escriptors del País Valencià i del Principat, descobrint l'abast territorial de la llengua i la digníssima qualitat dels seus poetes i narradors. També les bases per al descobriment nacional en llibres com *Concepte doctrinal del valencianisme*, de Joaquim Reig,²⁵ o *El País Valencià*, de Felip Mateu i Llopis.²⁶ Mateu i Llopis, un valencianista conservador d'abans de la guerra, que havia ingressat al cos d'arxivers, bibliotecaris i arqueòlegs, i que als anys trenta va dur la secció de Numismàtica al Museo Arqueológico Nacional, a Madrid, i va ser director del Museu Arqueològic i de la Biblioteca Provincial de Tarragona, va

ser nomenat el 1939 director de la Biblioteca Central, és a dir, de l'antiga Biblioteca de Catalunya, en aquest mateix edifici on ara ens trobem, a la qual els franquistes van canviar el nom, de tan subversiu que resultava ja fins i tot el nom de Catalunya.

Fuster es forma en aquest entorn conservador i catòlic, en el qual, ja després de la guerra, la figura indiscutida era Xavier Casp, participant habitual en els Jocs Florals i altres certàmens literaris de la llengua catalana. Tanmateix, el contacte amb els escriptors republicans i d'esquerres de la preguerra, com el ja esmentat Carles Salvador, i sobretot amb els catalans exiliats a Amèrica, el farà anar evolucionant cap a postures cada vegada més liberals i progressistes.²⁷ Al contrari que al Principat, el valencianisme conservador i folklòric no tingué problemes amb el règim, que l'utilitzà políticament. Fins i tot la filla del general Aranda, el militar que ocupà València el 1939, i la filla del general Franco, Carmencita, van ser regines dels Jocs Florals de Lo Rat Penat a primeries dels anys quaranta.²⁸ Fuster no podia sentir-se identificat amb aquell valencianisme tronat i innocu, quan la modernitat era en un altre costat. En la literatura castellana, la Generació de 1927 sobretot, però també en la literatura catalana, a l'interior i a l'exili. No tardaria a produir-se el trencament amb Xavier Casp, que l'acusaria amargament de preferir els qui cridaven «Visca Macià i mori Cambó!», en al·lusió als exiliats republicans.²⁹ El procés ja estava en marxa i era imparabile. El 1950, als 32 anys, Fuster publicava a *La Nostra Revista*,³⁰ feta a Mèxic, l'article «València en la integració de Catalunya», on ja estava condensat, en essència, el seu ideari polític: la incompleció de Catalunya sense el País Valencià i les Illes, la integració dels tres països en una sola nació.

Els exiliats, i en particular Vicenç Riera Llorca, van organitzar el primer viatge de Fuster a Barcelona amb el pretext de presentar un petit llibre sobre *La poesia catalana fins a la Renaixença*, publicat a Mèxic el 1954,³¹ de llegir els seus poemes i de donar alguna xerrada, però amb el propòsit, sobretot, d'establir contactes amb els escriptors i intel·lectuals del Principat, sorpresos per la potència d'aquella nova veu que venia del sud.³² La resta és ben coneguda, i no la puc resumir en quatre pinzellades. L'efecte positiu que causà tant en els més grans, com Carles Riba, Clementina Arderiu, Josep M. López Picó i Rafael Tasis, com en els més joves, com Albert Manent, Maurici Serrahima, Joan Oliver i Joan Triadú. La relació amb els editors, amb Francesc de Borja Moll a Mallorca i amb Josep Maria de Casacuberta i Josep Maria Cruzet a Barcelona, amb Oriol Folch i Joaquim Maluquer, amb Josep Pla i Jaume Vicens Vives, amb Max Cahner i Josep Maria Castellet, els primers llibres i els primers premis, *Nosaltres, els valencians* i *El País Valencià*, els Països Catalans, l'evolució ideològica cap a un liberalisme humanista i un marxisme gramscianista, la renúncia a l'advocacia, que a penes arribà a exercir, i la professionalització com a escriptor, col·laborant primer en la premsa de València i, quan se li tancaren les portes d'aquesta, en la de Barcelona: en *El Correo Catalán* del lobby dels cotoners, *Tele-eXprés* i, sobretot, *La Vanguardia*, la crítica literària a

Destino i altres publicacions, els articles a *Serra d'Or*, l'aventura editorial d'AC,³³ la participació en gairebé tots els jurats de premis literaris, les polèmiques literàries, com la que envoltà *La Plaça del Diamant*, que a Pla, que no se l'havia llegida, no li agradava perquè s'havia presentat amb el títol poc seriós de *La Colometa*, el Premi d'Honor de les Lletres catalanes, els doctorats *honoris causa*, els Premis Octubre, els atemptats amb bomba que van estar a punt de costar-li la vida el 1978 i el 1981,³⁴ els aplecs a la plaça de bous de València, la incorporació a la Universitat de València, la tesi doctoral i la càtedra, la decepció i el silenci autoimposat, la mort... «I morir deu ser deixar d'escriure», un altre dels aforismes. Com també aquest altre: «La meua posteritat serà de paper.»³⁵

I bé, el volum de l'obra publicada de Joan Fuster és oceànic. Setanta llibres, quatre mil articles periodístics, centenars de col·laboracions en revistes i altres publicacions, pròlegs a llibres d'altres, escrits a catàlegs de pintors, a discos de cantants...³⁶ i milers de cartes. Només l'obra catalana, de la qual enguany han aparegut els volums quatre i cinc, farà, quan es completi, set volums, de més de mil pàgines cada un.³⁷ I això només el Fuster en català, perquè encara queda tot aquell que no ha estat traduït i que avui només és accessible en les hemeroteques. L'Any Fuster hauria estat una bona ocasió per iniciar-ne la recopilació, traducció i publicació, però les autoritats semblen mirar cap a un altre costat, cap a una altra mena de celebracions, més efímeres: unes jornades acadèmiques, un cicle de conferències, alguna taula rodona. Pel que fa a la correspondència, se n'han publicat ja disset volums, i estan en marxa dos més, els que recolliran les cartes intercanviades amb el pinyol, el nucli dur, d'Edicions 62: Josep M. Castellet, Eulàlia Duran, Teresa Lloret i Francesc Vallverdú.³⁸ I encara les traduccions a altres llengües: al galleg, al castellà, a l'anglès, al francès, a l'italià, a l'alemany i al rus.³⁹ Les traduccions no asseguren necessàriament una bona recepció, però la fan possible. Fuster és un escriptor europeu que interpel·la els europeus, tant com interpel·la els valencians i els catalans.

Em quedo sense temps, però encara em resten dues idees per acabar, exposades ja de manera telegràfica. L'una és la comparació amb Jaume Vicens Vives. La influència de *Notícia de Catalunya sobre Nosaltres els valencians* és clara i reconeguda, i també el fet que el segon llibre porta el títol que hauria d'haver portat el primer, però que les circumstàncies del moment, 1954, aconsellaren substituir-lo per un altre de més innocu. Vicens Vives s'adreçava sobretot, en aquest i en altres llibres, als capitans de la indústria i la política que dirigirien un dia, quan hi hagués la transició a la democràcia, els destins del Principat. El seu pensament polític i sobretot la seva idea sobre l'encaix de Catalunya a Espanya, la idea que el Principat havia de ser-ne el motor, la locomotora, però ja no des de la sala de màquines, des de l'economia, sinó també des del comandament, des de la política, ha impregnat el *mainstream*, el corrent principal i majoritari, del catalanisme, de Convergència i Unió al Partit Socialista, de Jor-

di Pujol i Miquel Roca a Raimon Obiols, Narcís Serra i Pasqual Maragall, fins ben entrat el segle XXI, fins que ha estat impugnada i substituïda per l'independentisme i el Procés. Fuster, en canvi, no podia adreçar-se a la mateixa audiència i el seu llibre anava destinat sobretot als joves universitaris, als intel·lectuals i polítics que, també un dia, haurien de dirigir el país. Dos projectes contemporanis de modernització política i de progrés, però amb una coloració, un abast territorial i uns destinataris diferents.⁴⁰

I l'altra idea final. En un informe autobiogràfic que Fuster va enviar a Josep Pla perquè redactés l'*Homenot* que li va dedicar, publicat el 1962, l'escriptor conclouia el seu escrit amb aquestes paraules:

Soc un gran treballador —aquesta virtut no vull que me la neguin—, i l'únic que lamento és que la necessitat de guanyar-me la vida a força d'escriure em deixi, ara, tan poc de temps per llegir. Llegir és l'única cosa que m'ha divertit, sempre. I no voldria morir-me sense haver deixat en funcionament i «en forma», al País Valencià, uns quants equips d'intel·lectuals i de no intel·lectuals capaços de remoure —o almenys d'intentar-ho— aquesta societat en perpètua somnolència digestiva...⁴¹

I en una carta escrita aquell mateix any, Fuster es mostrava exultant:

Al principi us indicava que hi ha gent jove, esperançada. Són universitaris que treballen força i fan coses que semblen impossibles en la València del 1962. Mai no ha fet la impressió, mirada de lluny, de tan «catalanitzada», la Universitat de València, com avui. Hi ha mesos del curs escolar que gairebé la meitat dels actes paraacadèmics —conferències, col·loquis— s'hi fan en català, no tant per la triada de catedràtics nostrats que hi ha, sinó per la pressió d'un petit grup d'alumnes. Aquests nois fan versos, és clar; però fan més coses que versos. Jo hi tinc molta confiança. Però ningú no podria preveure que donaran de si, en el futur.⁴²

El futur és ja avui passat, i el 1992, poc abans de morir, en una d'aquelles «converses inacabades» amb Toni Mollà, publicades pòstumament, Fuster es mostrava molt decebut:

Mai no hi havia hagut ací una generació amb tantes possibilitats intel·lectuals... Amb aquesta generació de què et parle, el país podia haver tingut una consistència molt important. Que què collons ha passat perquè tot això no quallàs com alguns esperàvem? Doncs, no ho sé, la veritat. Alguns s'han refugiat en la seua especialitat o en la política —com és el cas de l'Ardit i del Cucó, que són historiadors—; altres, com el Marquès —supose que per necessitat econòmica—, han d'escriure de culls en els diaris, i així tot. Si t'ho mires amb distància, era un grup impressionant. Però quan es produeix una cosa com aquesta en una societat concreta, si no hi ha plataformes que aglutinen, la gent es dispersa, cosa que

ha passat sempre a València, des de la darrerria del segle XVI, o abans. La ciutat de València no alimenta els seus intel·lectuals.⁴³

És clar que la història, al contrari del que s'afirmava fa uns anys, no s'ha acabat i que encara queda espai per a l'esperança, al País Valencià i als Països Catalans. La seva idea bàsica, imprescindible —i de nou, un altre aforisme: «No tingueu més conviccions que les decididament imprescindibles»—, continua ben viva i actual: la idea que, si no és compartit, no hi haurà futur per separat per a ningú, ni tan sols per al Principat, almenys en termes nacionals. Fuster, ja ho he dit, és un escriptor immens, i aquesta és la seva principal condició, però no és estrany que, com fa més de setanta anys, quan iniciava la seva singladura literària, també avui, per als escriptors valencians i catalans en general, escriure, en una llengua o en una altra, sigui ja un acte polític.⁴⁴ Ni que la literatura, especialment la bona, la més exigent, acabi portant, d'una manera o d'una altra, a la política. L'obra de Joan Fuster, que el centenari del seu naixement ens invita a descobrir o a llegir de nou, serenament i sense prejudicis, n'és una bona prova.

NOTES I REFERÈNCIES

- [1] Joan FUSTER. *Consells, proverbis i insolències*. Editorial A.C., Barcelona 1968.
- [2] *Ibidem*.
- [3] Valentí PUIG. *Dioses de época*. Destino, Barcelona 2021.
- [4] Joan FUSTER. *Contra Unamuno y los demás*. Península, Barcelona 1975.
- [5] Javier de LUCAS. «Pro Fuster, 'malgré' cierto fusterianisme». *La Vanguardia*, 4 de gener de 2022.
- [6] Montserrat ROIG. «Joan Fuster: ¿un Diderot de pueblo? 1. La medida del hombre». *Destino*, 1815 (15 de juliol de 1972), p. 22-23; Montserrat ROIG. «Joan Fuster: ¿un Diderot de pueblo? 2. El hombre intelectual, medida de todas las cosas». *Destino*, 1816 (22 de juliol de 1972), p. 22-23, recollits posteriorment a *Retrats paral·lels 3*, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, Barcelona 1978, p. 147-155.
- [7] En acabar l'Any Fuster, el professor De Lucas ha tornat a la càrrega amb una nova diatriba contra l'escriptor, a qui reprotxa «su actitud mezquinamente despectiva (probablemente, acoñplejada) hacia el rector de Salamanca, a quien nunca entendió, porque la profundidad filosófica de Unamuno distaba mucho del periodismo ilustrado que caracterizaba al escritor de Sueca. Unamuno quedará como uno de los grandes en la historia universal de la filosofía y del pensamiento, algo a lo que ni de lejos puede aspirar —en mi opinión— Joan Fuster». Post publicat per Javier de Lucas en els seus comptes de Facebook i Twitter el dia 31 de desembre de 2022.
- [8] Antoni RIERA. *La raó moral de Joan Fuster*. Curial, Barcelona 1993.
- [9] Júlia BLASCO ESTELLÉS. *Joan Fuster: converses filosòfiques*. Tres i Quatre, València 2002.
- [10] Joan FUSTER. «El caso de don Miguel». *La Vanguardia*, 21 de maig de 1971, recollit a *Contra Unamuno y los demás*, op. cit.
- [11] Joan FUSTER. «Maragall i Unamuno, cara a cara». *Pont Blau*, 8 (abril 1953), p. 112-115, i 9 (maig-juny 1953), p. 143-146.
- [12] Joan FUSTER. «Maragall i Unamuno, cara a cara». A: *Les originalitats*. Barcino, Barcelona 1956, p. 41-63.
- [13] Incomprensiblement, el projecte de traduir al català l'obra completa de Joan Fuster ha estat qualificada d'«imbecilitat» per qui ha estat el comissari valencià de l'Any Fuster («Es una imbecilidad traducir toda su producción, porque traducir Joan Fuster del castellano al catalán es imposible, al revés no»: Joan Carles MARTÍ. «Entrevista a Francesc Pérez Moragón». *Levante*, 20 de novembre de 2022), en contra del que van ser els desigs del mateix escriptor, que en va encarregar l'operació al seu hereu, l'escriptor Josep Palàcios, en una disposició testamentària, i en contra també del que s'ha fet, per exemple, amb Josep Pla. La majoria de la producció escrita tant de Fuster com de Pla van aparèixer originalment en castellà, i sense la tasca de traducció i edició de l'obra de Pla impulsada per Josep Vergés, el director de *Destino*, no tindriem ara l'obra monumental (47 volums publicats entre 1966 i 1992) que acredita l'escriptor de Palafrugell com un immens autor català i en català.
- [14] Vegeu un testimoni primerenc de l'actitud de Fuster en aquest respecte a Antoni FURIÓ. «De la literatura i la cultura a la política». *L'Espill*, 67 (2021), p. 21-32.
- [15] Gustau MUÑOZ. «Llegir Fuster al segle XXI». *L'Espill*, 67 (2021), p. 33-46. Aquest text, junt amb altres que l'autor ha dedicat a l'escriptor de Sueca, ha estat recopilat a Gustau MUÑOZ. *Profeta de la raó. Sobre Joan Fuster*. Afers, Catarroja-Barcelona, 2023.
- [16] Joan FUSTER. «Introducció». A: *Obres Completes/1*. Edicions 62, Barcelona 1968, p. 7-20 (p. 7).
- [17] Joan FUSTER. «Vint-i-cinc anys de poesia valenciana (1920-1944)». A: *Almanaque de 'Las Provincias' para 1945*. Las Provincias, València 1944, p. 393-396.
- [18] Carles SALVADOR. «Un nuevo poeta». *Las Provincias*, 10 de maig de 1947.
- [19] L'atribució a Vicent Ventura de l'expressió «xamba genètica» referida a Fuster, la va fer per primera vegada Josep Iborra, segons contava Ventura en una intervenció pública en la qual aquest l'atribuïa al seu torn a Fuster mateix, que l'hauria emprada en un dels seus Judicis Finals per a referir-se a la importància de l'atzar biològic en la conformació de la singularitat de les persones, en la seva manera de veure el món, pròpia i distinta dels altres. <<https://www.youtube.com/watch?v=InzIkcAktF0>>.
- [20] Salvador VENDRELL i Salvador CARBONELL. «Dades per a l'estudi de l'estructura social i econòmica de Sueca (1922)». *Quaderns de Cultura de Sueca*, I (1980), p. 93-106.
- [21] Antoni FURIÓ, *Àlbum Fuster*. Edicions Alfons el Magnànim, València 1994.
- [22] *Ibidem*.
- [23] Josep GARCIA MESEGUER. *Magdala. Auto sacramental en dos actos y seis cuadros*. Sueca 1935.

- [24] Arxiu personal de Fermí Cortés.
- [25] Joaquim REIG. *Concepte doctrinal del valencianisme*. L'Estel, València 1932.
- [26] Felip MATEU I LLOPIS. *El País Valencià*. L'Estel, València 1933.
- [27] J. Àngel CANO MATEU. «Les relacions literàries i culturals entre Carles Salvador i Joan Fuster: la correspondència inèdita». A: Manuel PÉREZ SALDANYA i Rafael ROCA (ed.). *Actes del Dissetè Col·loqui Internacional de Llengua i Literatura Catalanes*. Associació Internacional de Llengua i Literatura Catalanes i Institut d'Estudis Catalans, València-Barcelona 2017, p. 249-259.
- [28] Santi CORTÉS. *València sota el règim franquista (1939-1951): instrumentalització, repressió i resistència cultural*. Publicacions de l'Abadia de Montserrat i Institut de Filologia Valenciana, Barcelona-València 1995.
- [29] Joan FUSTER. *Correspondència. 9 i 10. Xavier Casp, Miquel Adlert, Santiago Bru i Vidal*, a cura de Josep Ballesster. Tres i Quatre, València 2006-2008, 2 v.
- [30] Joan FUSTER. «València en la integració de Catalunya». *La Nostra Revista*, 52-53 (abril-maig 1950), p. 136-137.
- [31] Joan FUSTER. *La poesia catalana fins a la Renaixença*. Edicions Catalanes de Mèxic, Mèxic 1954.
- [32] El primer viatge de Joan Fuster a Barcelona es pot seguir a través de la seva correspondència, en particular la intercanviada amb Vicenç Riera Llorca: *Correspondència de Joan Fuster. 15 i 16. Vicenç Riera Llorca*. Tres i Quatre, València 2021.
- [33] Sobre aquesta editorial, que pren el nom de les inicials del seu propietari Armand Carabén, tot i que també s'ha dit que volia dir Aportació Catalana, vegeu el recent estudi de Teresa MUÑOZ LLORET. «A. C., una aventura editorial de Joan Fuster». A: Ferran CARBÓ, Antoni FURIÓ i Tobies GRIMALTOS (ed.). *Una posteritat de paper. Simposi internacional Joan Fuster (Centenari del naixement, 1922-2022)*. Publicacions de la Universitat de València, València 2022, p. 321-348.
- [34] Francesc BAYARRI. *Matar Joan Fuster (i altres històries)*. Companyia Austrohongaresa de Vapors, Almàssera 2018. Nova edició en 2022.
- [35] Aforismes recollits al llibre *Consells, proverbis i insolències*. A. C., Barcelona 1968.
- [36] Antoni FURIÓ. «La producció bibliogràfica de Joan Fuster». A: Josep IBORRA (ed.). *Homenatge a Joan Fuster*. Generalitat Valenciana. Conselleria de Cultura. Consell Valencià de Cultura, València 1994, p. 365-379; Josep BALLESTER i Antoni FURIÓ. *Joan Fuster 1922-1992: 10 anys després. Breu antologia i bibliografia sobre l'autor valencià*. Institució de les Lletres Catalanes, Barcelona 2002.
- [37] Joan FUSTER. *Obra completa*, a cura d'Antoni Furió i Josep Palàcios. I. *Poesia, aforismes, diari, vinyetes i dibuixos*. Edicions 62 i Universitat de València, Barcelona 2002; II-III. *Assaig, 1 i 2*. Edicions 62 i Universitat de València, Barcelona 2012; IV-V. *Llengua i literatura, 1. Dels orígens a la Renaixença, i 2. Època contemporània*. Edicions 62 i Universitat de València. Institució Alfons el Magnànim, Barcelona 2022. Els volums VI i VII, en preparació, es preveu que apareguin l'any 2024.
- [38] Joan FUSTER. *Correspondència. 18 i 19. L'entorn d'Edicions 62, 1ª part (Josep M. Castellet i Francesc Vallverdú), 2ª part (Eulàlia Duran i Teresa Lloret)*, a cura de Teresa Muñoz Lloret. Tres i Quatre, València 2022.
- [39] De Joan Fuster s'havien traduït ja *Dictionary for the Idle*, per Dominic Keown. Sheffield Academic Press-CEIC Alfons el Vell, Sheffield 1992, reeditada el 2006 per Five Leaves Publications, Nottingham; *Dizionario per gli oziosi*, per Donatella Siviero. Tullio Prionti, Nàpols 1994; *Giudizi finali*, per Giuseppe Faggini. Mobydick, Faenza 2006; i *Dictionnaire à l'usage des oisifs*, per Jean Marie Barberà. Anacharsis, Tolosa 2014; i el 2022, l'any del centenari, s'han traduït *Nacionalismo, liberalismo e outros temas*, per Xesús González Gómez. Laiovento, Santiago de Compostel·la 2022; *Final judgements*, per Mary Ann Newman. Fum d'Estampa Press-AVL, Londres 2022; i *Sagitario*, per Maria Rosich. Rayo Verde, Barcelona 2022. Les traduccions a l'alemany i al rus es troben en preparació.
- [40] Antoni FURIÓ. «Nosaltres els valencians i Notícia de Catalunya, Fuster i Vicens Vives, cara a cara». *Serra d'Or*, 626 (2012), p. 22-25.
- [41] «Informe autobiogràfic de Fuster a Josep Pla». A: Joan FUSTER. *Correspondència. 1. Carner, Manent, Riba, Pla, Espriu, Villalonga*, a cura de Francesc Pérez Moragon. Tres i Quatre, València 1997, p. 270-277.
- [42] Carta de Joan Fuster a Josep Pla, a Joan FUSTER, *Correspondència. 1, op. cit.*, p. 117-126 (p. 123).
- [43] Toni MOLLÀ. *Joan Fuster. Converses inacabades*. Tàndem, València 1992, p. 35-36.
- [44] Escriure, en una llengua o en una altra, és ja un acte polític. Vegeu Antoni FURIÓ. «L'escriptor, fins i tot quan no fa "política", fa política». A: *Joan Fuster: Història i Memòria*, a cura de Josep L. Martín Berbois i d'Antoni Martí Monterde. Memorial Democràtic de la Generalitat de Catalunya, Barcelona, 2023.

NOTA BIOGRÀFICA

Antoni Furió és catedràtic d'història medieval a la Universitat de València i membre de l'Institut d'Estudis Catalans. Ha publicat una aproximació biogràfica a Joan Fuster (*Àlbum Fuster*, València, IVEI-Edicions Alfons el Magnànim, 1994), és l'editor, junt amb Josep Palàcios, de l'*Obra Completa* de Joan Fuster, de la qual han aparegut ja cinc volums (Barcelona, Edicions 62, 2002-2022), i el director de la *Correspondència* de l'escriptor, de la qual s'han publicat vint volums (València, Tres i Quatre, 1997-2023), i codirigeix, junt amb Gustau Muñoz, *L'Espill*, revista de cultura i pensament fundada per Joan Fuster el 1979, i amb una segona etapa des de 1999.